

Vlaanderen
is erfgoed

Beschermingsdossier

Voormalige drogisterij De Walvis in Sint-Niklaas

Monument

Agentschap
Onroerend
Erfgoed

Beschermingsdossier:

Voormalige drogisterij De Walvis, Sint-Niklaas, Ankerstraat 27 –
monument

INHOUDELIJK DOSSIER

Dossiernummer: 4.001/46021/105.1

Daan Declercq

7/05/2018

INHOUDSTAFEL

1.	Beschrijvend gedeelte	4
1.1.	Situering	4
1.2.	Historisch overzicht	4
1.2.1.	Historisch-geografische context.....	4
1.2.2.	De voormalige drogisterij De Walvis	6
1.3.	Beschrijving met inbegrip van de erfgoedelementen en erfgoedkenmerken.....	10
1.4.	Fysieke toestand van het onroerend goed	14
2.	Evaluerend gedeelte	15
2.1.	Drogisterij De Walvis binnen het onroerend erfgoed in Vlaanderen	15
2.2.	De voormalige drogisterij binnen de neoclassicistische bouwstijl.....	18
2.3.	Evaluatie van de erfgoedwaarden	19
2.3.1.	Historische waarde	19
2.3.2.	Architecturale waarde	19
2.4.	Motivering van het type bescherming.....	20
2.5.	Motivering van de afbakening van de bescherming	20
2.6.	Juridische toestand	21
2.6.1.	Onroerend Erfgoed:	21
2.6.2.	Ruimtelijke Ordening:	21
3.	Beheersvisie	21
3.1.	Beheersdoelstellingen voor het beschermd onroerend goed	21
3.2.	Bijzondere voorschriften voor het beschermd onroerend goed.....	21
3.3.	Toelatingsplichtige handelingen voor het beschermd onroerend goed.....	22
4.	Bronnen	22
4.1.	Archiefbronnen	22
4.1.1.	Kadasterarchief Oost-Vlaanderen	22
4.1.2.	Stadsarchief Sint-Niklaas	22
4.1.3.	Provinciaal Archief Oost-Vlaanderen	23
4.2.	Literatuur	23
4.3.	Internetbronnen.....	23
5.	Bijlagen bij het inhoudelijk dossier	25
5.1.	Omgevingsplan bij de bescherming	25
5.2.	Fotobijlage	25
5.3.	Cultuurgoederen	25
5.4.	Documentatie	25
5.5.	Criterionota	25

1. BESCHRIJVEND GEDEELTE

1.1. Situering

Dit beschermingsdossier maakt deel uit van het thematische beschermingspakket 'Winkelinterieurs'. Meer duiding over dit thematische pakket is terug te vinden in de criterianota in bijlage. Deze criterianota werd opgemaakt in functie van de selectie en waardering van waardevolle winkelinterieurs met het oog op het behoud en de bescherming van dit erfgoed. Hierin worden de belangrijkste krijtlijnen in de evolutie van winkelinterieurs geschetst en de erfgoedwaarden en criteria besproken die aan de basis liggen van de selectie van beschermingswaardige winkels.

Naar aanleiding van ad hoc-beschermingsaanvragen voor enkele winkels in Sint-Niklaas, Antwerpen en Aalst en de publicatie *Goed bewaarde winkelinterieurs* door Katherine Ennekens (2014) werd een selectie gemaakt van winkels die in aanmerking komen voor bescherming.

Dit dossier betreft de bescherming als monument van de voormalige drogisterij De Walvis.

De voormalige drogisterij De Walvis is gelegen in de Ankerstraat 27 in Sint-Niklaas. Deze 19de-eeuwse rijwoning met lijstgevel maakt deel uit van de zuidelijke huizenrij van deze straat en bevindt zich ter hoogte van het kruispunt met de Zamanstraat, waarvan de aanleg dateert uit het begin van de 20ste eeuw.

In het pand zijn cultuurgoederen bewaard die integrerend deel uitmaken van het beschermde monument. Het betreft het roerende meubilair van de winkelruimte, meer bepaald de toonbank, de vitrinekast op de toonbank en de twee ladders horend bij de wandkasten. Voor de verdere bespreking en motivering van deze cultuurgoederen wordt verwezen naar de bijlage van het ministerieel besluit.

1.2. Historisch overzicht

1.2.1. Historisch-geografische context

De **stad Sint-Niklaas** situeert zich ongeveer halverwege tussen Gent en Antwerpen, en is gelegen op de kruising van deze oost-westroute met de noord-zuidroute tussen Zeeland en Brabant. Door haar strategische ligging fungeert Sint-Niklaas van oudsher als handelsplaats en pleisterplaats voor reizigers. De oudste bronnen met betrekking tot het ontstaan van deze bewoningskern dateren van 1217 wanneer de moederparochie Waasmunster overging tot de stichting van een nieuwe parochie met als beschermheilige de heilige Nikolaas, niet toevallig de patroonheilige van de handelaars.¹ De nederzetting werd gestructureerd als autonome parochie en kreeg duidelijk gedefinieerde grenzen. De contouren van de bekende Grote Markt kregen vorm door een schenking van Margaretha van Constantinopel (1248) en de nederzetting kreeg politieke erkenning door de oprichting van de hoofdschepenbank van het Land van Waas.² Hoewel Sint-Niklaas in oorsprong een handelsnederzetting was, bleef zij tot aan de 19de eeuw in hoofdzaak gestoeld op een in hoofdzaak agrarische economie. In 1690 werd Sint-Niklaas getroffen door een grote brand die een groot deel van de stad in de as legde, een klap die de stad pas in de loop van de 18de eeuw langzamerhand te boven zou komen. Niettegenstaande de gestage demografische, sociale en economische heropleving die Sint-Niklaas doormaakte tijdens

¹ AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED 2017: *Sint-Niklaas* [online], <https://inventaris.onroenderfgoed.be/erfgoedobjecten/121036> (geraadpleegd op 19 december 2017).

² DEMEY A. 2000: De stad groeit, in: STADSBESTUUR SINT-NIKLAAS, *Stad in de tijd. Acht historische studies over Sint-Niklaas, Belsele, Nieuwkerken en Sinaai*, Sint-Niklaas, p. 8-10.

de 18de eeuw, onderging het stratenpatroon zoals opgetekend door Sanderus in 1641 nauwelijks wijzigingen (zie bijlage 5.4. Documentatie, afbeelding 3).³

Pas vanaf het **midden van de 19de eeuw** zou hierin verandering komen. De stad kende een **exponentiële groei** in deze periode, hetgeen zich veruiterlijkt in het groot aantal private en openbare gebouwen die tijdens deze periode werden gerealiseerd.⁴ Er werden volop nieuwe straten getrokken en volledige wijken aangelegd. De aanleg van de spoorweg in 1840 was hiervoor een belangrijke katalysator. Maar ook in de bestaande bebouwingskernen tekende men een verdichting en vernieuwing van het huizenbestand op. In 1841 bouwde men eveneens een nieuw stadhuis (na brand in 1874 vervangen door het huidige neogotische bouwwerk)⁵ en de parochiekerk Onze-Lieve-Vrouw-Bijstand-der-Christenen (1844-1896).⁶ In 1876 rondde Sint-Niklaas de kaap van 25000 inwoners, terwijl zij omstreeks 1830 circa 16400 inwoners telde.⁷ De stedelijke expansie van Sint-Niklaas vanaf de tweede helft van de 19de eeuw was in hoofdzaak gerelateerd aan de industrialisatie die vanaf 1865 volop op gang kwam door verregerende mechanisering van het productieproces, voornamelijk in de textielsector. Tegelijk kende de stad een opbloei van de handel en nijverheid, die mede het gevolg was van haar strategische ligging. De goede bereikbaarheid per spoor heeft hierin een belangrijke rol gespeeld.⁸ Sint-Niklaas werd meer dan ooit de onbetwiste hoofdstad van het Land van Waas.

De voormalige drogisterij is gelegen aan het begin van de **Ankerstraat** te Sint-Niklaas, vlakbij de Houtbriel, een langwerpige plein dat een uitloper vormt van de Grote Markt van Sint-Niklaas. De Ankerstraat is sinds de middeleeuwen een belangrijke verbindingsweg naar Antwerpen, die vanuit het stadscentrum naar het noordoosten leidt en verderop afbuigt naar het noorden via de Truweelstraat.⁹ De oudste vermelding dateert reeds van 1219 maar de Ankerstraat werd pas volop bebouwd in de loop van de 17de eeuw.¹⁰ De "grote brand van Sint-Niklaas" van 1690, ontstaan in de nabijgelegen Kalkstraat, legde nagenoeg de volledige stad in de as, met inbegrip van de meeste panden in de Ankerstraat (cf. supra). Cartografische bronnen uit de 18de eeuw tonen aan dat het stadscentrum en de belangrijkste verbindingssassen als eerste opnieuw bebouwd werden, waaronder ook de Ankerstraat (zie bijlage 5.4. Documentatie, afbeelding 5). De Ankerstraat vormde tijdens het ancien régime de grens tussen twee stadsdelen. Het zuidelijke deel, waar later de drogisterij zou worden gebouwd, bevond zich in de "Priesteragiewijk". Ten noorden lag

³ DEMEY A. 2000: De stad groeit, in: STADSBESTUUR SINT-NIKLAAS, *Stad in de tijd. Acht historische studies over Sint-Niklaas, Belsele, Nieuwkerken en Sinaai*, Sint-Niklaas, p. 13-17.

⁴ AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED 2017: *Sint-Niklaas* [online], <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/121036> (geraadpleegd op 19 december 2017).

⁵ AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED 2017: *Stadhuis Sint-Niklaas* [online], <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/14981> (geraadpleegd op 19 december 2017).

⁶ AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED 2017: *Parochiekerk Onze-Lieve-Vrouw Bijstand der Christenen* [online], <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/15113> (geraadpleegd op 19 december 2017).

⁷ DE COCK B. 1991, Kroniek van Sint-Niklaas. 1830-1919. Van revolutie tot oorlog. Van boerenstad tot nijverheidsstad, *Annalen van de Koninklijke Oudheidkundige Kring van het Land van Waas*, Buitengewone uitgaven, 21, p. 11 en 133.

⁸ DEMEY A. & CHARLIER C. 1988: *Sint-Niklaas aan het woord*, Brugge, p. 66-69.

⁹ AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED 2017: *Ankerstraat* [online], <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/103568> (geraadpleegd op 19 december 2017).

¹⁰ STOOP A. 2000: *Sint-Niklaas in oude prentkaarten*, Zaltbommel, p. 92-93.

"Het Groot Klooster Landt".¹¹ Zoals reeds aangehaald kende Sint-Niklaas een bloeiperiode vanaf het midden van de 19de eeuw. Deze welstand zette zich voort tijdens de belle époque, die voor de stad een voorspoedige periode was, gekenmerkt door een bloeiende nijverheid en een zekere sociale welstand.¹² Aangezien Sint-Niklaas geen oorlogsschade had geleden tijdens de Eerste Wereldoorlog, kon de stadsontwikkeling nadien relatief snel opnieuw aantrekken.¹³ Het is in deze context dat Eugeen Amand in 1919 zijn drogisterij zou oprichten.

1.2.2. De voormalige drogisterij De Walvis

De voormalige drogisterij De Walvis (oorspronkelijk "De Walvisch") werd in 1919 opgericht in een reeds bestaand pand aan de Ankerstraat. Eugeen Amand (1884-1946) koos niet toevallig om op deze locatie zijn zaak op te richten. De Ankerstraat is een eeuwenoude handels-as, vlakbij de Houtbriel en de Grote Markt. Bovendien bevond de drogisterij zich ter hoogte van het kruispunt van de Ankerstraat met de Zamanstraat, die kort voordien (na 1904) was aangelegd en een rechtstreekse verbinding vormde met de nieuwe burgerlijke wijk aan het station.¹⁴ Vanuit de haaks op de Ankerstraat ingeplante Zamanstraat is de opvallende rode gevel van de drogisterij bijzonder goed zichtbaar. Wellicht is deze in het oog springende gevelreclame geen toevaligheid.

De drogisterij De Walvis werd **ondergebracht in een reeds bestaand pand**. Voor de periode vóór de 19de eeuw zijn we aangewezen op cartografische bronnen, die aantonen dat dit gedeelte van de Ankerstraat reeds een oudere bebouwing kende die minstens teruggaat tot de eerste helft van de 17de eeuw, maar wellicht nog vroeger (cf. supra). Toen reeds werd de zuidzijde van de Ankerstraat gekenmerkt door aaneengesloten bebouwing. Over het grondplan en de opstand van het pand op dat moment valt weinig met zekerheid te stellen. Vanaf de 19de eeuw verleent het kadasterarchief ons de oudste betrouwbare gegevens voor de bouwgeschiedenis van de voormalige drogisterij. Op het primitief kadasterplan van 1830 herkent men reeds het diepe rechthoekige perceel aan de Ankerstraat, dat achter het hoofdvolume een knik vertoont (zie bijlage 5.4. Documentatie, afbeelding 6). De configuratie van de bebouwing bestond uit een hoofdvolume aan de straatzijde met gelijkaardige afmetingen als het huidige pand, en achterliggende L-vormige bijgebouwen die zowel een binnenkoer als achtertuin aflijnen.

Omstreeks **1875** vond een belangrijke wijziging plaats, waarbij de woning vermoedelijk **volledig werd heropgebouwd** (zie bijlage 5.4. Documentatie, afbeeldingen 7 en 8). Deze bouwfase werd in de kadastrale legger geregistreerd als "reconstruction entière".¹⁵ In de

¹¹ Stadsarchief Sint-Niklaas, Oud Archief, nr. 226, eerste omslag (1/2), *Caerte figurative ende Declaratie van de Calsyde wegen binnen de prochie van St-Nicolaas - 13 augusti 1773- door Jacobus du Caju, landtmeter*.

¹² DEMEY A. 2000: De stad groeit, in: STADSBESTUUR SINT-NIKLAAS, *Stad in de tijd. Acht historische studies over Sint-Niklaas, Belsele, Nieuwkerken en Sinaai*, Sint-Niklaas, p. 20.

¹³ DEMEY A. & CHARLIER C. 1988: *Sint-Niklaas aan het woord*, p. 83.

¹⁴ Vóór de ontwikkeling van de stationswijk bevond zich ter hoogte van de Zamanstraat de zogenaamde Ankerwegel of Ankerdreef, die toegang verschafte tot het achtergelegen akkerland. De wegel was genoemd naar de hofstede en brouwerij "Den Ancker", die minstens terug ging tot de vroege 17de eeuw. (SMET W. 1982: *Kijk op groot Sint-Niklaas. Straten en wegen. De Grote Markt, Centrum van Sint-Niklaas en het Waasland. Huidige straatnamenlijst. Monumenten in nieuw Sint-Niklaas*, Nieuwkerken, p. 63.). Dit pand werd bij de aanleg van deze straat werd gesloopt. (VAN DER GUCHT A. & PANNIER A. 1982: De oudste foto's van Sint-Niklaas 1870-1910, *Annalen van de Oudheidkundige Kring van het Land van Waas*, Buitengewone uitgaven, 17, p. 98.) Sinds 1868 werd deze wegel de Zamanstraat genoemd. Na 1904 werd ze doorgetrokken en verbreed. (LAEVAERT L. 1966: *Stad Sint-Niklaas: bijdrage tot de geschiedenis van de wijken, straten, pleinen, huizen en markt*, Antwerpen, p. 86.)

¹⁵ Kadasterarchief Oost-Vlaanderen, Kadastrale legger (boek 212), artikel 1806.

mutatieschets en de bijhorende mutatiestaten van 1875 staat "démolition partielle" vermeld, waarschijnlijk verwijzend naar de kleinere oppervlakte van de achterbouw.¹⁶ Vermoedelijk werd de woning aan de Ankerstraat dus volledig heropgebouwd in 1875, hetgeen ook door de vormelijke en stilistische kenmerken van het pand wordt ondersteund. Op de mutatieschets is te zien dat de vernieuwde achterbouw aan de westzijde van het perceel rechtlijner is opgetrokken dan de voorgaande constructie, die halverwege een verbreding kende. Het L-vormige grondplan van de bijgebouwen werd verlaten, waardoor de binnenkoer en achtertuin samen één achtertuin vormden. De achterbouw aan de westzijde van het perceel was vermoedelijk slechts één bouwlaag hoog.¹⁷ In hoeverre oudere elementen bewaard of hergebruikt werden is onduidelijk. Wellicht zullen minstens de funderingen en mogelijk ook bepaalde opgaande muurdelen, bouwsporen en/of een oudere kern bevatten die minstens kunnen opklimmen tot de eerste helft van de 17de eeuw. De kelder van het pand werd niet bezocht, maar bevat mogelijk relevante bouwsporen.

Reeds vanaf het midden van de 19de eeuw deed het pand dienst als winkel, of minstens als handelsruimte of werkplaats. Onder de achtereenvolgende bewoners¹⁸ waren schoenmakers (familie Willems), winkeliers in stoffen (familie Vermeulen) en een winkelier in muziekinstrumenten (familie Sax).¹⁹ De winkel van Florimond Sax is weergegeven op postkaarten uit het begin van de 20ste eeuw (zie bijlage 5.4. Documentatie, afbeeldingen 11 en 12). Dit zijn de oudste visuele weergaven van het pand waarin later de drogisterij zou worden ondergebracht. Er is sindsdien opvallend weinig veranderd. **De neoclassicistische geveluitwerking**, vermoedelijk daterend van 1875, bleef quasi **volledig bewaard tot op vandaag**. We herkennen de hardstenen plint en dorpels, de gevelbeploistering met imitatiebanden, de raamomlijstingen, de kroonlijst op consoles. Zelfs het originele schrijnwerk, zowel de ramen als de toegangsdeur, en de vlaggenstokhouder zijn te zien op deze postkaarten. Er is te zien dat de ramen op de verdieping oorspronkelijk een kleinere roedeverdeling hadden. Het originele schrijnwerk bleef tot op vandaag behouden, maar de kleine roedeverdelingen zijn vervangen door grotere stukken vensterglas. Uit de postkaarten blijkt bovendien dat de aanpassing van het schrijnwerk van de benedenverdieping reeds dateerde van voor de oprichting van de drogisterij. De ramen werden dus reeds vóór 1910 ontdaan van hun roedeverdelingen en vervangen door grote glaspartijen, en fungeerden dusdanig als winkelvitrine. Het bovenlicht van het raam in de eerste travee bleef behouden, zoals vandaag nog steeds het geval is. Er zijn twee grote verschillen met de huidige toestand, namelijk de gevelbeschildering en de rolluiken. De gevel werd reeds sinds 1919 rood beschilderd, en vanzelfsprekend voorzien met een nieuw opschrift.²⁰ De houten luiken werden in de vroege 20ste eeuw vervangen door de huidige houten rolluiken met decoratieve rolluikkasten aan de buitenzijde.

Omstreeks **1899** kwam het pand in eigendom van **Louis Le Roy-de Larsville**, die het had gekocht van Christina Laevaert (weduwe Pieter Jan Van Walle, steenbakkers te Sint-

¹⁶ Kadasterarchief Oost-Vlaanderen, , Mutatieschetsen en bijhorende mutatiestaten Sint-Niklaas (boek 223), 3de afdeling, 1875/292.

¹⁷ Bij de latere verhoging van de achterbouw bleef deze bouwlaag uit 1875 bewaard in het huidige bouwwerk (cf. infra).

¹⁸ Gezien de commerciële ligging werd het pand vermoedelijk reeds in de 19de eeuw verhuurd. Bij verder historisch onderzoek mogen de hierboven vermelde bewoners/winkeliers daarom niet verward worden met de eigenaars van het pand, zoals geregistreerd in het kadasterarchief (Kadastrale legger (boek 212), artikel 1806, 2993, 4745 en 5081).

¹⁹ Stadsarchief Sint-Niklaas, Bevolkingsregisters Sint-Niklaas (1830-1920). (Bron: ENNEKENS K. 2016: *De Walvis – Beschermingsdossier*, Onuitgegeven onderzoeksnota in opdracht van de Stad Sint-Niklaas, p. 4-9).

²⁰ ENNEKENS K. 2016: *De Walvis – Beschermingsdossier*, Onuitgegeven onderzoeksnota in opdracht van de Stad Sint-Niklaas, p. 12.

Niklaas - Aerschotstraat).²¹ Hij verhuurde het pand vermoedelijk als opbrengsteigendom, onder andere aan Florimond Sax. In 1912 zou hij het interne ruimtegebruik tussen zijn vier aanpalende eigendommen aan de Ankerstraat herverdelen. Het zuidelijke gedeelte van de achtertuin van de latere drogisterij werd daarom van het perceel afgesplitst door een muur om te worden gebruikt door de aanpalende woning ten westen.²²

Vlak na de Eerste Wereldoorlog, op 23 december **1918**, verkocht Le Roy het pand aan **Eugeen Amand-Vermeiren**.²³ Tussen 1918 en 1920 verkocht Le Roy overigens al zijn eigendommen aan de Ankerstraat, waardoor de achtertuin opnieuw bij het perceel van de latere drogisterij werd gevoegd.²⁴ Eugeen Amand staat in het kadaster geregistreerd als bediende, maar wordt vanaf 1919 vermeld als "drogist".²⁵ Dit bevestigt de mondelinge bronnen dat de **drogistrij** in dat jaar werd opgericht. Amand was opgeleid als apotheker en wilde aanvankelijk een apotheek uitbaten in het pand aan de Ankerstraat. Hij koos er echter voor om een drogisterij op te richten, aangezien er naar verluidt geen andere drogisterij (in de buurt?) bestond. Het geëtst glas met apothekerssymboliek in de deur tussen de winkel en de traphal zou nog getuigen van dit gegeven. Amand liet de zaak in het voorjaar van 1919 inrichten, waardoor het huidige winkelinterieur tot stand kwam. Vermoedelijk bleven enkele oudere interieurelementen hierbij behouden, zoals de houten trap, het stucwerk van het plafond²⁶, de binnendeuren, de vloerafwerkingen en mogelijk ook de houten lambrisering in de gang en traphal.²⁷ Zoals reeds aangehaald bleef het 19de-eeuwse buitenschrijnwerk ook behouden, zowel aan de voor- als achtergevel. Drogisterij De Walvis opende reeds in mei 1919 haar deuren.²⁸ De rode gevelbeschildering met wit opschrift werd toen reeds aangebracht. Aanvankelijk beschikte men voor de opslag van koopwaar alleen over de eenlaagse achterbouw, die nog dateerde van 1875. Kort na de

²¹ Kadasterarchief Oost-Vlaanderen, Kadastrale legger (boek 212), artikel 2993 en 4745.

²² Kadasterarchief Oost-Vlaanderen, Mutatieschetsen en bijhorende mutatiestaten Sint-Niklaas (boek 223), 3de afdeling, 1912/51.

²³ Verkoopakte bij notaris De Kesel op 23.12.1918 (Bron: ENNEKENS K. 2016: *De Walvis – Beschermingsdossier*, Onuitgegeven onderzoeksnota in opdracht van de Stad Sint-Niklaas, p. 4.).

²⁴ Omdat Le Roy toch beide eigendommen bezat is er nooit een echte kadastrale opsplitsing van het perceel geweest, waardoor de achtertuin steeds kadastraal tot het perceel van de drogisterij behoorde. (Bron: Kadasterarchief Oost-Vlaanderen, Kadastrale legger (boek 212), artikel 5081).

²⁵ Uit de bevolkingsregisters blijkt eveneens dat de heer Eugeen Amand (1884-1946) en mevrouw Margaretha Vermeire (1888-1961) op 17 mei 1919 met elkaar huwden. (Stadsarchief Sint-Niklaas, Bevolkingsregisters Sint-Niklaas (1830-1920). (Bron: ENNEKENS K. 2016: *De Walvis – Beschermingsdossier*, Onuitgegeven onderzoeksnota in opdracht van de Stad Sint-Niklaas, p. 4-9)).

²⁶ Op verschillende plaatsen in de winkel is duidelijk dat het oorspronkelijke stucwerk behouden bleef bij de inrichting van het winkelinterieur in 1919. Achter de grote kastenwand met 120 lades is de aanzet van de haard die zich hier moet hebben bevonden nog te zien. In het "kabinet" (de in de winkel geïncorporeerde opbergruimte, aansluitend bij de winkelruimte, cf. infra) is dit eveneens zichtbaar. De zuidoostelijke hoek van deze ruimte is afgeschuind, waarachter zich vermoedelijk een rookafvoerkanaal bevond voor een kachel. Dit wordt ook weergegeven op het plan van 1919 (zie bijlage 5.4. Documentatie, afbeelding 13).

²⁷ In de opbergruimte ("kabinet") is op diverse plaatsten een oudere interieurafwerking zichtbaar, onder meer achter de brandkast, naast de deur en onder de winkelvitrine. Het betreft een beschildering van de plint in imitatie-houtbeschildering, mogelijk op doek. Achter de brandkast is ook nog het originele behangpapier bewaard, daterend van vóór de inrichting van de vaste kasten.

²⁸ DE MUNCK M. & ENNEKENS K. 2017: *Goed bewaarde winkelinterieurs – Sint-Niklaas (videoreportage)* [online], <https://vimeo.com/183258333> (geraadpleegd op 7 december 2017).

opening van zijn drogisterij zou Amand ook nog aantal verbouwingen laten uitvoeren aan deze achterbouw.

Op 8 augustus **1919** diende Amand een vergunningsaanvraag in voor een **bewaarplaats voor brandstof** ("naphte") van maximaal 300 liter, in bidons van elk 10 liter. Uit deze bronnen blijkt dat de brandstof bewaard werd in een magazijn aangebouwd tegen de achterbouw van de drogisterij. Het magazijn grensde ook aan de gedeelde muur met de buurman ten westen (Firma Verelst), die daarom bezwaar aantekende tegen dit magazijn. In deze ruimte werden bovendien verschillende andere chemische producten bewaard (verband houdend met de drogisterij). De vergunningsverlener verplichtte Amand daarom om een afzonderlijk magazijn te bouwen voor de brandstof, links achteraan het perceel. In de zuidoostelijke hoek van het perceel werd inderdaad een afzonderlijke bewaarplaats voor brandstof opgericht (de "naftput")²⁹, die echter nooit kadastraal werd geregistreerd. In 1947 zou op deze locatie een donkere kamer worden gebouwd voor het ontwikkelen van foto's.

In diezelfde periode werd eveneens een groot **magazijn** opgericht in het verlengde van de reeds bestaande achterbouw van de drogisterij, langs de volledige westzijde van het perceel. De bouw van het magazijn werd wel kadastraal geregistreerd in 1919 als "agrandissement". Het eenvoudig functionele bakstenen gebouw heeft een houten tussenverdiep, bereikbaar via een houten binnentrap. Er werd een doorgang gemaakt naar het pomphuis (laatste ruimte van de oorspronkelijke achterbouw).

Rond dezelfde periode werd de bestaande achterbouw (uit 1875) tevens met twee bouwlagen verhoogd, om aansluiting te zoeken met het nieuwe twee verdiepingen tellende magazijn. Deze **verhoging van de achterbouw** is nog steeds afleesbaar door het verschil in gevelafwerking. De gelijkvloerse verdieping heeft een vlakke gevelbepoetsing met bovenaan een eenvoudige profilering, terwijl de twee bovenliggende verdiepingen een cementering met imitatievoegen kregen. Het schrijnwerk van de volledige achterbouw werd op dit moment vernieuwd (behalve van de eerste travee aansluitend bij het woonhuis, die tot het hoofdvolume behoort. De twee zolderramen in de achtergevel van het hoofdvolume (onder houten linteel) werden vermoedelijk ook in deze periode toegevoegd, omwille van de aansluiting met de verhoogde achterbouw aldaar. De gelijkvloerse verdieping wordt afgelijnd door middel van een luifel in metaal en glas op eenvoudige metalen consoles. De luifel voorziet in de horizontale circulatie tussen de verschillende ruimtes op het gelijkvloers van de achterbouw.

Ondanks enkele gemeenschappelijke kenmerken (metselwerk, schrijnwerk) valt het niet met zekerheid te stellen dat het magazijn en de verhoging van de achterbouw exact op hetzelfde moment werden uitgevoerd. Naar verluidt zou eerst het magazijn zijn opgetrokken, en nadien (circa 1924) de bijgebouwen zijn verhoogd. In ieder geval dateren alle ingrepen van rond 1920. In het interieur van het woonhuis zijn eveneens enkele ingrepen die uit deze periode zouden dateren, zoals de keuken en de inrichting van de aanpalende eetkamer.³⁰ De deur van de keuken en de flankerende ramen (van respectievelijk de keuken en de eetkamer) dateren eveneens uit de jaren 1920.

Sinds de jaren 1920 is er weinig veranderd aan het pand en het winkelinterieur. Doordat de functie als drogisterij behouden bleef vonden er geen grootschalige wijzigingen plaats. Tijdens het interbellum (circa 1933) werd de houten fietsenstalling geplaatst tegen de achtergevel³¹ en zoals reeds vermeld dateert de donkere kamer in de zuidwestelijke

²⁹ ENNEKENS K. 2016: *De Walvis – Beschermingsdossier*, Onuitgegeven onderzoeksnota in opdracht van de Stad Sint-Niklaas, p. 18.

³⁰ ENNEKENS K. 2016: *De Walvis – Beschermingsdossier*, Onuitgegeven onderzoeksnota in opdracht van de Stad Sint-Niklaas, p. 15-19.

³¹ ENNEKENS K. 2016: *De Walvis – Beschermingsdossier*, Onuitgegeven onderzoeksnota in opdracht van de Stad Sint-Niklaas, p. 19.

hoek van de achtertuin van circa 1947. In mei 1953 werd een aanvraag ingediend bij de Stad Sint-Niklaas voor de plaatsing van een reclamebord aan de voorgevel (zie bijlage 5.4. Documentatie, afbeelding 16). Dit reclamebord is niet behouden, maar er zijn aan de gevel (op drie plaatsen) metalen bevestigingselementen waaraan het bord mogelijk werd bevestigd. Na het overlijden van Eugeen Amand in 1946 heeft dochter Josette Amand (één van de vier kinderen) de zaak voortgezet tot in 2006. Sindsdien is de drogisterij gesloten, maar bleef de inrichting volledig intact behouden. In de jaren 1960 werd de kleurstelling van het interieur aangepast van een crèmekleur naar de huidige groene kleur.³²

1.3. Beschrijving met inbegrip van de erfgoedelementen en erfgoedkenmerken

Ruimtelijke context en inplanting:

De voormalige drogisterij De Walvis is gelegen in de Ankerstraat 27 in Sint-Niklaas. De drogisterij is sinds 1919 ondergebracht in dit pand, dat vermoedelijk dateert van 1875. Het betreft een rijwoning van vier traveeën en twee bouwlagen onder een zadeldak. Het pand is ingeplant op een diep rechthoekig perceel, dat een knik vertoont aan de westzijde ter hoogte van de overgang van de hoofdbouw naar de achterbouw. Achter de hoofdbouw is een haakse achterbouw langs de volledige westzijde van het perceel. De restruimte vormt een middelgrote stadstuin, met achterin in de zuidoostelijke hoek een klein bijgebouw (donkere kamer).

Exterieur:

Het **woonwinkelhuis** is een rijwoning van vier traveeën breed en twee bouwlagen hoog onder een mank zadeldak bedekt met rode pannen (nok parallel aan de straat). Het pand heeft een bepleisterde en beschilderde **lijstgevel**, boven een hoge plint van blauwe hardsteen. De gelijkvloerse verdieping is belijnd met imitatiebanden, uitstralend boven de muuropeningen. De bovenverdieping is vlak bepleisterd en bekroond met een uitkragende kroonlijst met tandlijst, op decoratief uitgewerkte consoles met daartussen casementen. De gevel is opengewerkt met een spiegelboogvormige deur en dito vensters. De deur met kwartholle geriemde omlijsting op neuten bevindt zich in de tweede travee. De drie flankerende vensters boven geprofileerde hardstenen dorpels zijn voorzien van gedecoreerde houten rolluikkasten met bewaarde houten rolluiken. De vier vensters van de bovenverdieping zijn voorzien van een geriemde omlijsting met doorgetrokken onderdorpels van blauwe hardsteen. Het venster boven de deur bewaart een metalen vlaggenstokhouder. Het originele 19de-eeuws beschilderd houten schrijnwerk bleef integraal behouden, op de verdieping met bewaarde T-verdeling (met vast bovenlicht). De deur heeft een tweeledig deurvenster en dito bovenlicht. De benedenramen werden ontdaan van hun verdelingen om te fungeren als winkelvitrine, met uitzondering van het behouden tweeledig bovenlicht van het raam in de eerste travee. De gelijkvloerse verdieping is voorzien van een donkerrode gevelbeschildering met wit opschrift "DE WALVIS Firma AMAND / Drogerijen Scheikundige Produkten". De verdieping is wit beschilderd.

De achtergevel van het hoofdvolume maakt aan de westzijde de verbinding met de haakse achterbouw. De rest van de achtergevel ligt dieper waardoor dit gedeelte van het pand smaller is en er een uitsnijding in het dak werd bekomen. De twee haakse gevelvlakken die samen de achtergevel van het hoofdvolume vormen zijn opgetrokken uit baksteen en doorbroken met rechthoekige muuropeningen. De openingen situeren zich ter hoogte van de oksel van beide gevelvlakken. De rest van de achtergevel is blind. Door de uitsnijding in het dak telt de achtergevel drie bouwlagen. Het originele 19de-eeuwse beschilderde houten schrijnwerk bleef bewaard. Op het gelijkvloers is een beglaasde deur

³² ENNEKENS K. 2016: *De Walvis – Beschermingsdossier*, Onuitgegeven onderzoeksnota in opdracht van de Stad Sint-Niklaas, p. 21.

met bovenlicht, beide met kleine metalen roedeverdeling met krulmotief in de hoeken. In de haakse gevel zit een groot negenvlakraam met vast bovenlicht. De eerste verdieping telt twee identieke vensters met achtlakramen met vast bovenlicht, onder bakstenen rollaag en met hardstenen dorpels. In de zolderverdieping steken twee kleinere identieke vensters met zesvlakramen onder houten latei en rollaag, boven een smalle dorpel van blauwe hardsteen. De vensters van de zolderverdieping werden vermoedelijk pas toegevoegd omstreeks 1920 (cf. supra).

De **haakse achterbouw** bestaat uit twee achter elkaar gelegen volumes onder plat dak. Het eerste, bij het hoofgebouw aansluitende volume telt vier traveeën (zes op de gelijkvloerse verdieping) en drie bouwlagen. Aan de tuinzijde is de gevel op de gelijkvloerse verdieping vlak bepleisterd met bovenaan een eenvoudige profilering, terwijl de bovenverdiepingen van een cementering met imitatievoegwerk is voorzien. Het gelijkvloers gedeelte betreft de oorspronkelijke nutsgebouwen, vermoedelijk daterend van 1875. Circa 1920, kort na de oprichting van de drogisterij, werd de bestaande achterbouw verhoogd met twee bouwlagen en aan de achterzijde uitgebreid met een tweelaagse opslagruimte. Boven het gelijkvloers is een luifel in metaal en glas op eenvoudige metalen consoles. De luifel voorziet in de horizontale circulatie tussen de verschillende ruimtes op het gelijkvloers, die niet alle intern met elkaar verbonden zijn. Op het gelijkvloers zien we een afwisseling van rechthoekige muuropeningen van ongelijke grootte, te beginnen vanaf de achtergevel van het hoofdgebouw, naast het groot negenvlakraam (cf. supra): het guillotineraam van de eetkamer met vast bovenlicht, de beglaasde deur van de keuken met vast tweeledig bovenlicht, het guillotineraam van de keuken met tweeledig bovenlicht, de verkleinde deuropening van het toilet waarin een plankendeur zit met klein deurvenster, de plankendeur naar de wasplaats met vast bovenlicht en tenslotte het zesvlakraam van de wasplaats met vast bovenlicht. Alle vensters hebben hardstenen dorpels, uitgezonderd laatstgenoemd venster van de wasplaats met een dorpel uit rode tegels. De rechthoekige vensters van de verdiepingen hebben alle hardstenen dorpels en houten zesvlakramen met vast bovenlicht voor de eerste verdieping en viervlakramen voor de tweede verdieping.

Het **magazijn** (met beperkte erfgoedwaarde) in het verlengde van de reeds bestaande achterbouw is ongeveer even lang, telt slechts twee bouwlagen en drie brede traveeën en deed dienst als opslagruimte. De onbeschilderde bakstenen gevel is opengewerkt door licht getoogde muuropeningen onder strek en boven hardstenen dorpels. Er bevindt zich een eenvoudige houten vleugel deur en twee grote ramen op het gelijkvloers en drie kleine zolderramen op de verdieping. Binnenin ligt een bakstenen vloer op het gelijkvloers en een planken zoldering voor de verdieping, die wordt bereikt via een houten steektrap. Er werd een doorgang gemaakt naar het pomphuis (laatste ruimte van de oorspronkelijke achterbouw).

In de zuidoostelijke hoek van het perceel bevindt zich de **donkere kamer** (met beperkte erfgoedwaarde), een eenlaags bijgebouw onder plat dak met aan de westzijde een deuropening en de noordzijde een guillotineraam met kleine roedeverdeling.

Tegen de achtergevel van het hoofdvolume staat een **fietsenstalling** van circa 1933 (met beperkte erfgoedwaarde). De rechthoekige constructie bestaat uit houten planken, afwisselend groen en wit beschilderd. De fietsenstalling is aan de bovenzijde afgewerkt met een gekartelde gootlijst met dezelfde kleurstelling. Aan de voorzijde zijn twee deuren met kleine T-vormige deurvensters onder een groot zesdelig bovenlicht, beide ingevuld met groen reliëfglas.

Interieur gelijkvloers, winkelruimte:

Aan de straatzijde bevindt zich de **winkel**, bestaande uit de winkelruimte en een in de winkel geïncorporeerde opbergruimte ("kabinet")³³, gescheiden door een centrale gang, leidend naar de traphal achterin. Achter de winkelruimte bevindt zich het salon en de haakse achterbouw in het verlengde ervan. Deze achterbouw bestaat uit een aantal achter elkaar gelegen ruimtes, met name de eetplaats, de keuken en diverse opbergruimtes.

Via de deur in de tweede travee van de voorgevel betreedt men het pand. Het pand heeft een dubbelhuisindeling, waarbij de centrale gang de winkelruimte scheidt van de kleinere opbergruimte. De gang leidt via de traphal naar de achtertuin.

In de winkelruimte en de kleine opbergruimte ligt er een plankenvloer (momenteel bedekt met donkerbruine linoleum). In de gang en traphal ligt een vloer in gepolijste blauwe hardsteen ("Petit Granit"). Het stucplafond is in alle ruimtes voorzien van een geprofileerde kooflijst. De deur- en muuropeningen zijn voorzien van geprofileerde houten omlijstingen.

De **winkelruimte** is een rechthoekige kamer, die via een grote open doorgang in verbinding staat met de gang. De winkel is ingericht met zowel vast als los meubilair. Voor de gedetailleerde beschrijving van de cultuurgoederen wordt verwezen naar bijlage 3 bij het ministerieel besluit. Het volledige interieur, inclusief alle houten meubilair, is sinds de jaren 1960 beschilderd in dezelfde vaalgroene kleur, boven een zwarte plint. Voorheen was het meubilair beschilderd in een beige of crèmekleurige tint.³⁴ Centraal in de ruimte staat de toonbank (cultuurgoed 1), haaks ten opzichte van de voorgevel. Op de toonbank staat een vrijstaande vitrinekast (cultuurgoed 2). Achter de toonbank bevindt zich een verhoog voor de verkoper, waarop zich tevens de verwarmingskachel bevindt. Oorspronkelijk stond hier een kolenkachel, die werd vervangen door de huidige gaskachel (zonder erfgoedwaarde).³⁵ Achter de toonbank is een vaste kastenwand die de volledige westelijke muur en een deel van de zuidelijke muur beslaat. Dit meubel bestaat uit 120 lades voor allerhande (scheikundige) producten die los of in poedervorm werden verkocht. De lades zijn voorzien van bolvormige porseleinen handvaten en Franstalige geëmailleerde naamplaatjes. Er zijn ook open legplanken voor producten die in flessen of potten bewaard worden. De onderzijde van de kastenwand bestaat uit gesloten kasten voor gevaarlijke producten en vloeibare stoffen. De onderzijde van de kastenwand springt lichtjes uit ten opzichte van het volledige meubel en wordt afgesloten door schuifdeuren. Het meubel heeft een neoclassicistische vormgeving met gecanneleerde tussenstijlen en een uitkragende kroonlijst met tandlijst, op gecanneleerde consoles met guttae. Bij de kastenwand hoort een op maat gemaakte trapladder (cultuurgoed 3). Naast de toonbank bevindt zich een grote weegschaal uit de jaren 1920, waarop mensen zich konden laten wegen.³⁶

Centraal in de zuidelijke wand van de winkelruimte bevindt zich de deur naar het salon. Deze vleugel deur bestaat uit twee paneeldeuren met verdiepte panelen en geprofileerde lijsten, binnen een geprofileerde deurlijst. Links van de deur bevindt zich een vrijstaande vitrinekast, afkomstig uit een andere drogisterij. Deze rechthoekige houten vitrinekast is aan drie zijden beglaasd en door houten legplanken verdeeld in drie niveaus, waartussen

³³ Deze ruimte wordt als "kabinet" aangeduid op het plan van 1919 (Bron: Milieuvergunning voor het plaatsen van een *naphte* bewaarplaats van min dan 300 liters door Eugène Amand (1919), Provinciaal Archief Oost-Vlaanderen, 8e bestand 175/29). Zie bijlage 5.4. Documentatie, afbeelding 13.

³⁴ ENNEKENS K. 2016: *De Walvis – Beschermingsdossier*, Onuitgegeven onderzoeksnota in opdracht van de Stad Sint-Niklaas, p. 21.

³⁵ ENNEKENS K. 2016: *De Walvis – Beschermingsdossier*, Onuitgegeven onderzoeksnota in opdracht van de Stad Sint-Niklaas, p. 21.

³⁶ DE MUNCK M. & ENNEKENS K. 2017: *Goed bewaarde winkelinterieurs – Sint-Niklaas (videoreportage)* [online], <https://vimeo.com/183258333> (geraadpleegd op 7 december 2017).

zich glazen legplanken bevinden. Het meubel heeft balustervormige poten en een groot hoofdgestel met geprofileerde lijst, centraal met een gebroken rondboogfronton met centraal een sculpturaal uitgewerkte cartouche.

De oostelijke wand van de winkelruimte is naast en boven de doorgang naar de gang voorzien van eenvoudige haken en legplanken voor het uitstellen en stockeren van producten. Er zijn twee types legplanken met metalen en houten consoles, respectievelijk boven en naast de doorgang.

Aan de straatzijde bevinden zich de twee vaste winkelvitrites met middelhoge scheidingswanden. Men maakte gebruik van de bestaande vensteropeningen als winkelvitrite. Hiervoor werden de onderverdelingen in het raam verwijderd en vervangen door een grote glaspartij. In tegenstelling tot vele andere winkelpanden uit deze periode werd nooit gekozen voor het plaatsen van een gevelbrede winkelpui. Men plaatste echter wel rolluiken voor de winkelramen, zoals steeds vaker werd toegepast aan het einde van de 19de – begin 20ste eeuw.³⁷ De oorspronkelijke houten luiken, zoals zichtbaar op oude postkaarten, werden hierbij verwijderd. De vaste winkelvitrites zijn elk opgebouwd uit drie middelhoge houten scheidingswanden waardoor de koopwaar tegen een mooie achtergrond kan worden tentoongesteld. De rechthoekige vitrinekasten worden bovenaan afgesloten door een glasplaat, maar waren mogelijk oorspronkelijk gewoon open. Er is een deurtje in de achterwand waarlangs de vitrinekast toegankelijk is. De scheidingswanden hebben een neoclassicistische vormgeving met verdiepte geprofileerde panelen tussen gecanneleerde tussenstijlen onder een geprofileerde kroonlijst. De contouren van de verdiepte panelen zijn eveneens aan de achterzijde zichtbaar. In de winkelruimte bevindt zich in de uitsparing tussen beide winkelvitrites een opbergkast met daarboven een lezenaar voor receptenboeken, zoals men doorgaans ook bij apotheken terugvindt (cf. infra). De kast heeft eenvoudige deuren en de lezenaar kan naar boven openklappen. Aan de onderzijde van de linkse winkelvitrite is nog een uitschuifbare lade bevestigd. Tussen de rechtse winkelvitrite en de voordeur bevindt zich nog een beglaasd vast vitrinekastje, oorspronkelijk bedoeld voor het tentoonstellen van fotocamera's. Onder de rechtse winkelvitrite bevindt zich tenslotte nog een klein vast kastje, waarvan de oorspronkelijke functie onduidelijk is.

Interieur, gang en traphal:

De gang leidt van de voordeur naar de traphal en scheidt tevens de winkelruimte van de opbergkamer ("kabinet"). Er is geen afzonderlijke toegang tot het woonhuis, waardoor deze gang zowel dienst doet als inkom van de winkel, en als private toegang van het woonhuis. Tussen de gang en de traphal is een beglaasde deur met vast bovenlicht, die zorgt voor lichtinval vanuit de achtertuin. Het deurvenster is voorzien van geëtst glas met een voorstelling van een kelk met slang, tussen bladmotieven en sierlijk rolwerk, verwijzend naar het apothekersambacht. Aan de zijde van de winkel wordt deze deur geflankeerd door twee identieke vitrinekasten. Het betreft ondiepe kastjes met beglaasde deuren, voorzien van bolvormige porseleinen deurgrepen.

Vanuit de traphal heeft men toegang tot het salon en de achtertuin. De deur tussen de traphal en het salon is een eenvoudige paneeldeur in een geprofileerde omlijsting. De deur naar de koer is bijna volledig beglaasd en voorzien van een vast bovenlicht (cf. supra). In de gang en traphal ligt een natuurstenen vloer (*petit granit*). Beide ruimtes zijn voorzien van een beschilderde houten lambrisering bestaande uit rechthoekige panelen tussen uitspringende lijsten met bovenaan diamantkoppen. De onbeschilderde houten wenteltrap, met bordessen voor de verdiepingen, heeft een natuurstenen aanzettrede en een verzorgde uitwerking. De trappaal heeft de vorm van een gecanneleerde zuil met eenvoudig basement en kapiteel. De trap is voorzien van een houten balustrade met fijne balustervormige trapspijlen. De zijkanten van de traptreden zijn afgewerkt met tolleren. De

³⁷ Zie bijlage 5.5. Criterionota.

traphal reikt tot aan de zolderverdieping waardoor de wenteltrap zowel de eerste verdieping als de zolderverdieping bedient.

Interieur gelijkvloers, opbergruimte ("kabinet"):

De in de winkel geïncorporeerde opbergruimte is een kleine rechthoekige ruimte die aan drie zijden is voorzien van vaste wandkasten met grote schuifdeuren. De wandkasten bestaan uit twee niveaus met daarboven open rekken. Deze rekken zijn toegankelijk via een losse op maat gemaakte houten ladder (cultuurgoed 4). In de kast achter de deur is een uitsparing waarin zich een grote vrijstaande brandkast bevindt.³⁸ Aan de straatzijde bevindt zich een houten winkelvitrine, gelijkaardig doch niet geheel identiek aan deze in de winkelruimte. De opbouw bestaat eveneens uit drie houten scheidingswanden, maar de vormgeving verschilt lichtjes door het gebruik van afgeronde hoeken en een andere vormgeving van het houtsnijwerk van de tussenstijlen en het lijstwerk. In plaats van één houten legplank, vindt men hier twee glazen legplanken geplaatst tegen de zijanten op metalen steunen. De houten paneeldeur van deze ruimte bewaart nog haar oorspronkelijke deurgreep.

Interieur gelijkvloers, salon:

Het salon in de zuidwestelijke hoek van het hoofdvolume maakt de verbinding tussen de winkel en de achterbouw. Deze ruimte is toegankelijk via de dubbele deur naast de toonbank en vanuit de traphal via een houten paneeldeur met geprofileerde omlijsting. Een gelijkaardige deur verbindt het salon met de achterbouw. Deze ruimte, van waaruit de winkelier zijn winkel betrad, bezit een verzorgde afwerking met een plankenvloer, stucplafond met kooflijst en een neoclassicistische schouwmantel in witte marmer.

Interieur gelijkvloers, achterbouw:

Het salon maakt de verbinding met de achterbouw. Op de gelijkvloerse verdieping bestaat deze achtereenvolgens uit de eetkamer en de keuken (beiden met interieurafwerking uit het interbellum), het toilet en het pomphuis. Via het pomphuis heeft men een interne verbinding naar het aanpalende magazijn en het kolenkot dat zich achter het toilet bevindt. In het pomphuis ligt een vloer in donkerblauwe Boomse tegels en bevindt zich nog een oude gemetste stookplaats met houten deksel.

1.4. Fysieke toestand van het onroerend goed

De fysieke toestand van het onroerend goed waarvoor dit beschermingsdossier wordt opgemaakt is vastgesteld tijdens meerdere plaatsbezoeken op 16 maart en 15 december 2017. De fysieke toestand is op dat moment fotografisch gedocumenteerd. Deze registratie is als bijlage bij het ministerieel besluit gevoegd en geeft een beeld van de toestand van het onroerend goed op het moment van de bescherming.

Behoudens verborgen gebreken, bevinden het gebouw en de cultuurgoederen die er integrerend deel van uitmaken zich in goede fysieke toestand.

Het exterieur van het onroerend goed vertoont enkele sporen van gebrekkig onderhoud en heeft onderhoud nodig, bijvoorbeeld wat betreft de dakbedekking, de gevelbepleisteringen en beschildering van het buitenschrijnwerk. De kelder en verdiepingen konden niet worden bezocht.

³⁸ Vrijstaande rechthoekige brandkast met imitatie-houtbeschildering, op bolvormige poten, aan de voorzijde met metalen detaillering met opschrift "J.B. Rocher / Constructeur / 40, Rue du Marais, 40 / Bruxelles", daterend uit de late 19de eeuw.

2. EVALUEREND GEDEELTE

2.1. Drogisterij De Walvis binnen het onroerend erfgoed in Vlaanderen

Tot op heden werden in Vlaanderen nog geen drogisterijen beschermd als monument.

In Leuven is het "Burgerhuis In De Ploegh" beschermd als monument sinds 1994.³⁹ Dit pand, waarin tussen 1835 en 1870 een drogisterij was ondergebracht, bewaart echter **geen origineel winkelinterieur**. Derhalve kunnen we niet spreken van een beschermde drogisterij.

In de Inventaris van het Onroerend Erfgoed zijn, behalve de voormalige drogisterij De Walvis in Sint-Niklaas en het aangehaalde "Burgerhuis In De Ploegh" in Leuven, nog zes voormalige drogisterijen geregistreerd:

-Voormalige drogisterij De Krokodil, Noordstraat 14 te Roeselare (ID: 23462)⁴⁰: **winkelinterieur niet bewaard.**

-Voormalige Apotheek en drogisterij A l'Eléphant, Kerkstraat 16 te Oostende (ID: 55580)⁴¹ (bescherming als monument, vernietigd door Raad van State op 10-04-2010:

winkelinterieur en winkelpui niet bewaard.

-Voormalige drogisterij Den Vergulde Mortier, Grote Markt 14-15 te Turnhout (ID: 12016)⁴²: **winkelinterieur en winkelpui niet bewaard.**

-Voormalige apotheek en drogisterij, Tentoonstellingslaan 102-104 te Gent (ID: 21237)⁴³: **winkelinterieur niet bewaard.**

-Voormalige apotheek en drogisterij, Ooievaarsstraat 45 te Wervik (ID: 32903)⁴⁴: **winkelinterieur niet bewaard.**

-Voormalige apotheek en drogisterij, Steenstraat 9 te Brugge (ID: 29790)⁴⁵: **winkelinterieur niet bewaard.**

Geen enkele van deze (voormalige) drogisterijen bewaart nog haar originele winkelinterieur, hetgeen van de drogisterij De Walvis een **bijzonder zeldzaam bewaard erfgoedrelict** maakt. Bovendien zijn drogisterijen met slechts acht vermeldingen in de inventaris op zich een zeldzaam gegeven. Vaak kwam een drogisterij samen voor met een apotheek waarbij de scheiding tussen beide niet steeds duidelijk is. Dit was ook het geval bij een aantal van de hoger vermelde drogisterijen-apotheken opgenomen in de Inventaris

³⁹ AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED 2018: *Burgerhuis In De Ploegh* [online], <https://inventaris.onroenderfgoed.be/erfgoedobjecten/42310> (geraadpleegd op 11 januari 2018).

⁴⁰ AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED 2018: *Drogisterij De Krokodil* [online], <https://inventaris.onroenderfgoed.be/erfgoedobjecten/23462> (geraadpleegd op 11 januari 2018).

⁴¹ AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED 2018: *Apotheek A l'Eléphant* [online], <https://inventaris.onroenderfgoed.be/erfgoedobjecten/55580> (geraadpleegd op 11 januari 2018).

⁴² AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED 2018: *Stadswoning Den Vergulde Mortier* [online], <https://inventaris.onroenderfgoed.be/erfgoedobjecten/12016> (geraadpleegd op 11 januari 2018).

⁴³ AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED 2018: *Hoekcomplex ontworpen door Prosper Buyck* [online], <https://inventaris.onroenderfgoed.be/erfgoedobjecten/21237> (geraadpleegd op 11 januari 2018).

⁴⁴ AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED 2018: *Modernistisch hoekhuis* [online] <https://inventaris.onroenderfgoed.be/erfgoedobjecten/32903> (geraadpleegd op 11 januari 2018).

⁴⁵ AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED 2018: *Apotheek met klokgevel* [online], <https://inventaris.onroenderfgoed.be/erfgoedobjecten/29790> (geraadpleegd op 11 januari 2018).

van het Onroerend Erfgoed. Dat apotheken en drogisterijen soms samen voorkomen wijst op het verband tussen beide beroepen. Eugeen Amand, de oprichter van drogisterij De Walvis, was eveneens geschoold als apotheker maar koos ervoor om een drogisterij op te richten omdat er naar verluidt nog geen drogist in Sint-Niklaas was (cf. supra). Het geëtst glas met apothekersmotieven in de deur tussen de winkel en de traphal verwijst nog naar dit gegeven. Drogisterij De Walvis is echter nooit verbonden geweest aan een apotheek.

Het beschermingsdossier van de voormalige drogisterij De Walvis is gebaseerd op de resultaten van de **criterionota winkelinterieurs**. Het onderzoek hiervoor werd uitgevoerd in de loop van 2017 naar aanleiding van een aantal ad hoc-beschermingsaanvragen voor enkele winkels in Sint-Niklaas, Antwerpen en Aalst en de publicatie '*Goed bewaarde winkelinterieurs*' door Katherine Ennekens (2014). De brede historische evolutie van het winkelen en de bijhorende typologische evolutie van handelspanden werd hierbij bestudeerd. Er werden selectiecriteria en waarden omschreven om een vergelijkende selectie te kunnen maken tussen zeer diverse winkeltypes (gaande van slagers, bakkers, kledijzaken, apotheken, etc.) over heel Vlaanderen. Naast het historisch en typologische luik omvat de criterionota eveneens een evaluatie van het beschermde erfgoed van deze typologie. Hieruit bleek dat er bijzonder **weinig historische winkelinterieurs bewaard** zijn, en **nog minder daarvan beschermd zijn als monument**. Van dit beperkte maar zeer diverse pakket beschermde winkelinterieurs zijn er in Vlaanderen nog geen drogisterijen beschermd als monument. Er zijn daarentegen wel elf apotheken beschermd als monument, hoofdzakelijk daterend uit de 19de eeuw. Hoewel dit relatief veel is ten opzichte van andere winkeltypes, kan men echter nog niet stellen dat hiermee alle waardevolle apotheken in Vlaanderen beschermd zijn, noch dat er een volledig representatieve staalkaart van alle types apotheken een bescherming als monument geniet. Het relatieve overwicht aan dit winkeltype valt vermoedelijk te verklaren door het feit dat deze waardevolle en vaak luxueuze interieurs reeds vroeger werden geapprecieerd dan de doorsnee detailhandel, hetgeen geleid heeft tot beschermingen. Bovendien bleven ze vermoedelijk langer bewaard aangezien een apotheekinrichting (in theorie) minder onderhevig is aan modernisering, dan bijvoorbeeld een slagerij of bakkerij. Dit winkeltype staat momenteel echter onder grote druk, juist vanwege de moderniseringsdrang ingevolgde de veranderende invulling van het apothekersberoep die steeds meer gericht is op de verkoop van cosmetica en andere (pseudo-)farmaceutische bijproducten.

Zoals vermeld is er geen vergelijkbaar voorbeeld gekend van een gaaf bewaarde drogisterij. Aangezien de **interieurinrichting van apotheken en drogisterijen** erg veel gelijkenissen vertoont, wordt de evaluatie van het drogisterij-interieur benaderd vanuit de bespreking van het apothekersinterieur, waarbij we wel over vergelijkingsmateriaal beschikken.

De apotheek, een voorbeeld van een vrij luxueus winkeltype, wordt gekenmerkt door zijn typerende indeling bestaande uit een verkoopruimte met aansluitende bereidingsruimte en privésalon. Bij de 19de of vroeg 20ste-eeuwse voorbeelden (het gros van de bewaarde waardevolle apotheken) is de winkelruimte luxueus afgewerkt, onder meer door het gebruik van duurere materialen zoals eik voor het meubilair, natuursteen of verzorgde cementtegels voor de vloeren en stucwerk voor de plafondafwerking. Het meubilair, meestal bestaande uit vaste kastenwanden en een toonbank, is vaak voorzien van houtsnijwerk. De kasten reiken tot aan het plafond en zijn meestal opgebouwd uit een combinatie van gesloten kasten en open kasten met legplanken (voorzien van de typerende apothekerspotten). In het interieur zijn attributen terug te vinden die verwijzen naar het beroep van een apotheek zoals de mortier, een weegschaal, apothekerspotten in keramiek of glas en een lezenaar voor het receptenboek. Doorgaans zijn er symbolische beeltenissen die verwijzen naar het apothekersberoep, zoals de slang met de kelk of de godin Hygieia, patrones van de apothekers. Er zijn diverse verschijningsvormen bekend. Zo kan een vrijstaand beeld van de patrones in de kastenwand verwerkt zijn, of zijn de beeltenissen geschilderd of verwerkt in het meubilair of in het geëtst glas van ramen en deuren. Wat

de stijl van het interieur betreft, werden er naar gelang de periode, locatie en smaak van de eigenaar, verschillende stijlen toegepast in het apothekersinterieur. Voor de 19de en vroeg 20ste-eeuwse voorbeelden komen de neoclassicistische en neo-Vlaamse renaissancestijl echter het vaakst voor.

Enkele voorbeelden van gaaf bewaarde apotheekinterieurs (1800-1914) zijn:

- Apotheek Van Der Linden, °1838 en vroege 20ste eeuw (Annonciadenstraat 21, Gent).
- Apotheek, °1876 (Oudburg 21, Gent).
- Apotheek Breckpot, °1896 (Esplanadeplein 20, Aalst).
- Apotheek Baes, °1899 (Statiestraat 15, Berchem).
- Apotheek Renneboog, °1900 (Nieuwstraat 9, Aalst).
- Apotheek Dryepondt, °1901 (Wollestraat 7, Brugge).
- Apotheek Vanhoof, °1907 (Langestraat 96, Borgerhout).
- Apotheek Leroy, °1913 (Koningin Elisabethlaan 148, Gent).
- Apotheek Maus, °onbekende datum (Lange Leemstraat 74, Antwerpen).

Er zijn natuurlijk ook waardevolle moderne apotheken, zoals bijvoorbeeld apotheek Lambrecht uit 1964 ontworpen door Pieter De Bruyne (1931-1987) (Heilig Hartlaan 10, Aalst).

Dat apotheken en drogisterijen typologisch verwant zijn, werd reeds aangetoond. Een drogisterij is een winkel waar je allerlei middeltjes kan kopen voor huishoudelijke en (semi-)medicinale toepassingen. Men vindt er allerlei kruiden en oliën, chemische producten, gifstoffen, cosmetica, producten voor ongediertebestrijding, schoonmaakproducten, en - toebehoren zoals borstels, plumeaus en sponsen, etc. In het geval van drogisterij De Walvis kwam daar na verloop van tijd ook de verkoop van fotocamera's en ontwikkeling van foto's bij. Net als bij de apotheek krijgt men er advies op maat voor allerhande problemen. Het interieur is vergelijkbaar met dat van een apotheek, maar doorgaans met een minder luxueuze afwerking. Typerend is de grote kastenwand met lades en rekken voor de honderden soorten kruiden en producten. Deze vindt men ook terug in Drogistrij De Walvis, compleet met op maat gemaakte ladder. Er is ook een houten toog aanwezig, aan de voorzijde voorzien van een glazen vitrinekast. Een ander typerend element dat zowel in de apotheek als in de drogisterij voorkomt is de lezenaar voor het receptenboek. In tegenstelling tot apotheken heeft drogisterij De Walvis geen afzonderlijke bereidingsruimte voor het maken van de diverse bereidingen en middeltjes.

De voormalige drogisterij De Walvis bewaart daarnaast nog enkele **typerende kenmerken voor historische winkelinterieurs**, die niet exclusief zijn voor drogisterijen of apotheken. Een salon of woonkamer, aansluitend bij de winkelruimte vindt men ook bij andere winkeltypen terug. Het is een ruimte die niet toegankelijk is voor de klanten en van waaruit de winkelier de winkelruimte betreedt wanneer een klant binnen komt. Deze ruimte bevindt zich logischerwijze vaak in de buurt van de toonbank. Voorbeelden van winkels waar dit nog bewaard of herkenbaar is zijn onder andere:

- Voormalige messenwinkel Suy, °1938 (Mechelsestraat 11, Leuven).
- Voormalige bakkerij Van Dessel, °1933 (Kasteelpleinstraat 64, Antwerpen).
- Apotheek Renneboog, °1900 (Nieuwstraat 9, Aalst).
- Apotheek Baetslé, °1913 (Koningin-Elisabethlaan 148, Gent).

Het verhoog achter de toonbank waardoor de winkelier hoger is geplaatst dan de klant, vormt eveneens een typerend element van historische winkelinterieurs dat niet exclusief is voor drogisterijen of apotheken. Aangezien dit niet past in een moderne visie op winkelen is dit element zelden bewaard gebleven. In de drogisterij De Walvis is dit houten verhoog echter wel bewaard.

Een ander typerend element zijn de houten rolluiken voor de winkelramen. Met de opkomst van steeds grotere glaspartijen zouden steeds vaker rolluiken worden gebruikt om de winkels 's avonds af te sluiten. Ook bij kleinere ramen, zoals bij De Walvis, zouden rolluiken de oorspronkelijke houten luiken vervangen. Het is uitzonderlijk dat men er nooit voor heeft gekozen om de winkelramen te vervangen door een grote vitrine met winkelpui, zoals

gebruikelijk was. De verdelingen in de ramen waren echter reeds verwijderd vóór 1919 (cf. supra) en de bestaande winkelramen bleken functioneel waardoor men geen noodzaak zag tot een grote aanpassing. Historische foto's tonen echter aan dat drogisterij De Walvis hierdoor een uitzondering vormde op de andere handelszaken in dezelfde straat (zie bijlage 5.4. Documentatie, afbeelding 14).

Aan het winkelinterieur van de voormalige drogisterij De Walvis is nauwelijks iets veranderd sinds de oprichting in 1919. De bestaande winkelinrichting was functioneel en men zag geen noodzaak om deze aan te passen. Tot 2006 werd de drogisterij uitgebaat door de dochter van de oprichter, die de zaak overnam in 1961.

2.2. De voormalige drogisterij binnen de neoclassicistische bouwstijl⁴⁶

Het neoclassicisme (circa 1770-1840) is een architectuurstijl die teruggrijpt naar de vormtaal van de Klassieke Oudheid, als reactie op de rijke ornamentiek van de barok en rococo. In haar meest pure vorm is het neoclassicisme "een stijl die beantwoordt aan de wetten van het getal". Regelmatige tracés en wiskundige verhoudingen bepalen de opbouw van gevel en plan. De neoklassieke woningarchitectuur oogt vrij strak en streng. Het ontwerp wordt gekarakteriseerd door primaire vlakverdelingen in de gevels en volume-juxtaposities. De witte bepleisterde gevels worden in de 19de eeuw bepalend voor het straatbeeld. Bouwmaterialen zoals baksteen, hout en natuursteen worden uniform overpleisterd en/of beschilderd. De ramen, doorgaans eenvoudige rechthoeken, worden gelijkmatig verdeeld over de gevel. Soms wordt alleen de gevelverdieping, dikwijls als sokkelzone opgebouwd, afgescheiden van de bovenliggende verdiepingen door een horizontale lijst (doorgetrokken lekdrempels of cordonlijst). Deze lijsten kunnen gebruikt worden voor het markeren van andere verdiepingen, eventueel van elkaar gescheiden door een fries. Door verschillen in de hoogte van de bouwlagen kan men eveneens een bepaalde verdieping accentueren. Doorgaans wordt de belle étage benadrukt. In sommige gevallen blijft de gevelbepleistering volledig vlak, ofwel worden de gevels grafisch benaderd door het traceren van imitatievoegen ("Franse voegen"). Binnen dat streng en beperkt repertorium in de architectuur is er een grote variatie in de compositie mogelijk.

Parallel met de opkomst van bijvoorbeeld het eclecticisme, de neogotiek en andere neostijlen zal de neoclassicistische bouwstijl tijdens de tweede helft van de 19de eeuw in aangepaste vorm doorleven. Deze vorm van neoclassicisme wordt in de thesaurus van de inventaris van het onroerend erfgoed als volgt gedefinieerd: "*Het neoclassicisme inspireert zich op de classicistische architectuur met ornamenten zoals ovale medaillons, laurierguirlandes, voluutconsoles, enz. Deze stroming heeft net zoals het classicisme een voorliefde voor orde en symmetrie, maar gaat vrijer om met de classicistische ornamentiek. De gevels zijn vaak, maar niet altijd, bepleisterd (tweede helft 19de eeuw en eerste kwart 20ste eeuw).*" Stilistisch beantwoordt de straatgevel van de voormalige drogisterij aan deze definitie. Het pand werd vermoedelijk heropgebouwd in 1875, waarbij het zijn huidig voorkomen kreeg. Het betreft een typische bepleisterde "lijstgevel" uit de tweede helft van de 19de eeuw. Enerzijds is er een rationele gevelopbouw, die de dubbelhuisopbouw vertaalt. De gelijkvloerse verdieping is geaccentueerd door een hardstenen plint en een bepleistering met imitatiebanden. Samen met de doorgetrokken lekdrempels zorgen zij voor een horizontale geleiding die de bouwlagen markeren. De classicistische ornamentiek vindt men hoofdzakelijk terug in de uitwerking van de kroonlijst. Anders dan bij de zeer strenge vlak bepleisterde neoklassieke gevels uit het begin van de 19de eeuw, krijgt de gevel hier een rijkere uitwerking, zoals bijvoorbeeld met

⁴⁶ LOIR C. 2009: *Bruxelles Néoclassique. Mutation d'un espace urbain.*

VANDENBREEDEN J., EVRARD J., BASTIN C. & DIERKENS_AUBRY F. 1994: De 19de eeuw in België: architectuur en interieurs.

AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED 2017: *Neoclassicisme* [online], https://thesaurus.onroenderfgoed.be/conceptschemas/STIJLEN_EN_CULTUREN/c/12 (geraadpleegd op 15 januari 2018).

de geriemde raam- en deuromlijstingen. Deze kenmerken maken van de voormalige drogisterij De Walvis een representatief voorbeeld van een stadswoning (woonwinkelhuis) in neoclassicistische stijl uit de tweede helft van de 19de eeuw.

2.3. Evaluatie van de erfgoedwaarden

2.3.1. Historische waarde

De voormalige drogisterij De Walvis is een uniek en gaaf bewaard voorbeeld van een drogisterij uit het begin van de 20ste eeuw, ondergebracht in een pand dat vermoedelijk dateert van 1875. Het pand getuigt van een lange voorgeschiedenis van commercieel gebruik op deze locatie, strategisch ingeplant langs deze historische handel-as naar Antwerpen, gelegen op een steenworp van de Grote Markt van Sint-Niklaas. Dankzij haar volledig gaaf bewaard winkelinterieur van 1919 biedt de voormalige drogisterij een zeldzame inblik op het winkelgebeuren en het dagelijkse leven aan het begin van de 20ste eeuw.

Gaaf bewaarde winkelinterieurs zijn op zich reeds bijzonder schaars omwille van hun steeds veranderlijke aard, eigen aan commerciële architectuur. Er is in Vlaanderen bovendien geen enkele andere gaaf bewaarde drogisterij bekend, wat van de voormalige drogisterij De Walvis een bijzonder zeldzaam erfgoedrelict maakt.

Sinds de oprichting in 1919 is er nagenoeg niets veranderd aan zowel het interieur als het exterieur, waardoor dit handelspand een ongeziene authenticiteit en hoge ensemblewaarde bezit. De winkel sloot haar deuren in 2006, maar wordt nog steeds met zorg onderhouden waardoor deze voormalige drogisterij haar herkenbaar heeft behouden.

De rood geschilderde gevel met witte reclame-beschildering aan de Ankerstraat is bepalend voor het straatbeeld vanuit de Zamanstraat en vormt een visuele getuige van de lange traditie van handeldrijven op deze eeuwenoude commerciële as. De drogisterij is tenslotte een typerend voorbeeld van een detailhandel die in stedelijke context doorgaans geconcentreerd was in bepaalde winkelstraten en markten of langs grote verbindingssassen en invalswegen.

2.3.2. Architecturale waarde

De typologie van de drogisterij is nauw verbonden met deze van de apotheek. De voormalige drogisterij De Walvis bewaart verschillende kenmerken die representatief zijn voor beide typologieën, zoals de grote kastenwand met 120 lades voor producten in poedervorm, met bijhorende ladder (cultuurogoed 3). In de open rekken werden vloeibare producten bewaard. Gevaarlijke producten zaten achter slot in de gesloten kasten onderaan de kastenwand. Naast de toonbank (cultuurogoed 1) bevindt zich een lezenaar voor het receptenboek voor het maken van allerlei (semi)medicinale bereidingen en huishoudmiddeltjes. Eugene Amand (1884-1946), oprichter van de drogisterij De Walvis en apotheker van opleiding, wilde aanvankelijk een apotheek uitbaten in het pand. De binnendeur met geëtst glas met apothekersmotieven (kelk en slang) verwijst nog naar dit gegeven.

Het bijzonder gaaf bewaarde winkelinterieur is typologisch representatief voor de detailhandel uit de late 19de en vroege 20ste eeuw en bezit talrijke representatieve kenmerken, zoals onder meer de zeldzaam geworden, maar bijzonder kenmerkende winkelvitruines met houten achterwanden en glazen legplankjes, waarbij gebruik wordt gemaakt van de bestaande vensteropeningen. Opvallend genoeg koos men er nooit voor om deze te vervangen door een grote raampartij en winkelpui, zoals vaak gebeurde. Men plaatste wel houten rolluiken om de winkel 's avonds volledig te kunnen afsluiten. De opkomst van houten rolluiken houdt verband met de evolutie van de winkelpuien en werd steeds vaker toegepast vanaf de late 19de eeuw. De indeling van de winkelruimte, met de dwars geplaatste toonbank en het achterliggend verhoog is eveneens een kenmerkend gegeven. Net zoals het aanpalend salon, toegankelijk van achter de toonbank, vanwaar de winkelier zijn winkel betrad.

De architecturale uitwerking van het handelspand is nauw verbonden met het winkeltype en de koopwaar die men aanbood. De opstelling van de winkelinrichting is ook een belangrijk element. De winkel moet er niet enkel mooi uitzien, maar moet functioneel zijn en had tot doel om zoveel mogelijk te verkopen. Bij de opstelling van de toonbanken en de rekken voor winkelwaren werd hiermee rekening gehouden. Typerend voor een drogisterij is het uitstallen van allerhande producten doorheen de hele winkel. De talloze haakjes, legplanken en diverse types vitrinekasten getuigen hiervan. In een drogisterij kan men terecht voor allerlei middeltjes voor huishoudelijke en (semi-)medicinale toepassingen. Men vindt er ook allerlei kruiden en oliën, chemische producten, gifstoffen, cosmetica, producten voor ongediertebestrijding, schoonmaakproducten en toebehoren zoals borstels, plumeaus en sponsen, etc. In het geval van drogisterij De Walvis kwam daar na verloop van tijd ook de verkoop van fotocamera's en ontwikkeling van foto's bij. De voormalige drogisterij De Walvis bezit een hoge ensemblewaarde doordat alle onderdelen van het winkelpand integraal bewaard zijn. Zowel de straatgevel met beschilderde gevelreclame, de winkelvitruines, het volledige winkelinterieur met vast en los meubilair en de aanpalende functionele ruimtes zijn gaaf bewaard en getuigen op een unieke wijze van het dagelijks functioneren van een vroeg 20ste-eeuwse drogisterij. Bovendien werd het volledige winkelinterieur in een keer ontworpen waardoor alle delen afgestemd zijn op elkaar en op het functioneren van deze handelszaak.

De architecturale waarde van het pand wordt eveneens ontleend aan haar verzorgde neoclassicistische geveluitwerking, typerend voor de tweede helft van de 19de eeuw. Zowel het materiaalgebruik (blauwe hardsteen, bepleisterde baksteen en houten kroonlijst), de opstand (dubbelhuis, met de nok parallel aan de straat) en de geveluitwerking met schijnvoegen, geriemde omlijstingen, uitgewerkte kroonlijst en consoles, en de T-ramen, zijn herkenbaar en typerend voor deze bouwstijl en periode. In de originele interieurelementen zoals de kooflijsten, de lambriseringen, deuromlijstingen, de marmeren schouwmantel en vooral de monumentale trap met zuilvormige trappaal herkent men eveneens de invloeden van het neoclassicisme. Deze vormtaal werd bovendien subtiel doorgetrokken bij de inrichting van het interieur in 1919, meer bepaald in de vormgeving van het vaste meubilair en de winkelvitruines, hetgeen heeft bijgedragen tot een hoge ensemblewaarde.

2.4. Motivering van het type bescherming

De voormalige drogisterij De Walvis wordt beschermd als monument. Het Onroerendergoeddecreet definieert een monument als volgt: "een onroerend goed, werk van de mens of van de natuur of van beide samen, met inbegrip van de cultuurgooderen die er integrerend deel van uitmaken, inzonderheid de bijhorende uitrusting en de decoratieve elementen van algemene belang wegens de erfgoedwaarde(n)."

De voormalige drogisterij De Walvis wordt beschermd omwille van de historische en architecturale waarde. De bescherming als monument wordt gemotiveerd door de grote samenhang tussen interieur en exterieur en de gaafheid waarmee beide bewaard bleven. De cultuurgooderen die integrerend deel uitmaken van deze bescherming dragen eveneens bij aan de ensemblewaarde van het geheel.

2.5. Motivering van de afbakening van de bescherming

De afbakening van het beschermd onroerend goed is opgenomen op het plan dat als bijlage bij het ministerieel besluit is gevoegd. Alle kadastrale percelen gevat door de bescherming zijn opgenomen in artikel 1 van het ministerieel besluit.

De afbakening is gebaseerd op de historische kadastrale situatie en begrenzing van het perceel, evenals op de typologisch zeer herkenbare opstelling van een 19de-eeuws burgerhuis (woonwinkelhuis) met haakse achterbouw.

De historische en architecturale waarde van het magazijn uit circa 1920 en de donkere kamer uit 1947 is gering. Niettegenstaande dat zij getuigen van het historisch functioneren van de voormalige drogisterij maken zij daarom geen deel uit van de bescherming als monument.

2.6. Juridische toestand

2.6.1. Onroerend Erfgoed:

Op het omgevingsplan in bijlage bij dit dossier zijn de beschermingen opgenomen die in de buurt liggen van het onroerend goed waar dit dossier over gaat. Er zijn geen beschermingen in de buurt van het onroerend goed waar dit dossier over gaat.

De als monument voorgestelde voormalige drogisterij De Walvis is opgenomen in de vastgestelde inventaris van het bouwkundig erfgoed (Winkelhuis, ID: 14927).

2.6.2. Ruimtelijke Ordening:

Gewestplan Sint-Niklaas – Lokeren: Woongebieden (Datum goedkeuring: 06.11.1978).

Gewestelijk Ruimtelijk Uitvoeringsplan "Afbakening regionaalstedelijk gebied Sint-Niklaas" (Datum goedkeuring: 18.01.2007).

Ruimtelijk Uitvoeringsplan "Afbakening kernwinkelgebied" (Datum goedkeuring: 19.02.2009), opgenomen als gebouw klasse B.

3. BEHEERSVISIE

3.1. Beheersdoelstellingen voor het beschermd onroerend goed

In het beschermingsbesluit zijn beheersdoelstellingen opgenomen. Je vindt die terug onder artikel 3 van het besluit. De beheersdoelstellingen moeten de zakelijkrechthouders (eigenaars, erfpachthouders, opstalhouders en leasinggevers) en gebruikers op weg helpen om de erfgoedwaarden maximaal in stand te houden of te verbeteren. Ze hebben de optimale verwezenlijking van de erfgoedwaarden voor ogen.

Ze geven richting aan of vormen een kader voor toekomstig beheer van het beschermd onroerend goed. Zakelijkrechthouders en gebruikers dienen rekening te houden met deze beheersdoelstellingen als ze werken wensen uit te voeren aan het beschermd goed. Ook de overheid houdt met deze doelstellingen rekening als ze over deze werken advies moet geven of als ze toelating moet geven voor die werken.

De beheersdoelstellingen spelen in op de erfgoedwaarden, erfgoedelementen en erfgoedkenmerken opgenomen in artikel 2 van het beschermingsbesluit.

3.2. Bijzondere voorschriften voor het beschermd onroerend goed

Voor elk beschermd onroerend goed geldt het actief en passief behoudsbeginsel. Dit betekent dat de zakelijkrechthouders en gebruikers het beschermd goed in goede staat moeten houden door de nodige instandhoudings-, beveiligings-, beheers-, herstellings- en onderhoudswerken uit te voeren en dat het verboden is om een beschermd onroerend goed te ontsieren, te beschadigen, te vernielen of de erfgoedwaarden er van aan te tasten. Het betekent ook dat een zakelijkrechthouder en gebruiker verplicht is het beschermd onroerend goed als een goed huisvader te beheren en het dus niet te verwaarlozen. Alle voorschriften voor de instandhouding en het onderhoud van het beschermd onroerend goed die van toepassing zijn op het beschermd goed zijn opgenomen in artikel 4 van het beschermingsbesluit.

In het Onroerendergoeddecreet en Onroerendergoedbesluit zijn een aantal algemene voorschriften voor de instandhouding en het onderhoud van beschermd onroerend erfgoed opgenomen. Dat zijn deze:

- het goed als een goede huisvader beheren en de nodige voorzorgsmaatregelen nemen tegen schade ten gevolge van brand, blikseminslag, diefstal, vandalisme, wind of water;
- de toestand van het goed regelmatig controleren;
- regulier onderhoud uitoefenen;
- onmiddellijk passende consolidatie- en beveiligingsmaatregelen nemen in geval van nood.

3.3. Toelatingsplichtige handelingen voor het beschermd onroerend goed

Voor sommige werken aan het beschermd onroerend goed moet een toelating worden gevraagd. Sommige werken kunnen namelijk een negatief effect hebben op de erfgoedwaarden. Voor alle werken die stedenbouwkundig vergunningsplichtig zijn, of waarvoor een verkavelingsvergunning, milieuvergunning of natuurvergunning nodig is vraagt de vergunningverlener (de gemeente of de Vlaamse overheid) advies aan het agentschap Onroerend Erfgoed van de Vlaamse overheid.

Voor een aantal werken die niet vergunningsplichtig zijn, moeten de zakelijkrechthouders en gebruikers, voorafgaand aan de uitvoering van de werken, toelating vragen aan het agentschap Onroerend Erfgoed of aan de erkende onroerendergoedge gemeente. Een overzicht van alle erkende onroerendergoedge gemeenten is te vinden op www.onroerendergoed.be.

De werken waarvoor u toelating moet vragen zijn opgesomd in artikel 5 van het beschermingsbesluit.

4. BRONNEN

4.1. Archiefbronnen

4.1.1. Kadasterarchief Oost-Vlaanderen

Primitief kadasterplan, Sint-Niklaas, Sectie E.

Mutatieschetsen en bijhorende mutatiestaten Sint-Niklaas (boek 223), 3de afdeling, 1875/292 ; 1912/51 ; 1919/46.

Kadastrale legger (boek 212), artikel 1806, 2993, 4745 en 5081.

4.1.2. Stadsarchief Sint-Niklaas

Oud Archief, nr. 226, eerste omslag (1/2), *Caerte figurative ende Declaratie van de Calsyde wegen binnen de prochie van St-Nicolaas – 13 augusti 1773- door Jacobus du Caju, landtmeter.*

Bevolkingsregisters Sint-Niklaas (1830-1920). (Bron: ENNEKENS K. 2016: *De Walvis – Beschermingsdossier*, Onuitgegeven onderzoeksnota in opdracht van de Stad Sint-Niklaas, p. 4-9).

Wegvergunningen, N.D.C., Nr. 655.6 (1952-'53), Aanvraag tot plaatsing van een reclamebord aan de voorgevel van de drogisterij in 1953.

4.1.3. Provinciaal Archief Oost-Vlaanderen

Milieuvergunning voor het plaatsen van een *naphte* bewaarplaats van min dan 300 liters door Eugène Amand (1919), Provinciaal Archief Oost-Vlaanderen, 8e bestand 175/29.

4.2. Literatuur

DE COCK B. 1991, Kroniek van Sint-Niklaas. 1830-1919. Van revolutie tot oorlog. Van boerenstad tot nijverheidsstad, *Annalen van de Koninklijke Oudheidkundige Kring van het Land van Waas*, Buitengewone uitgaven, 21.

DEMEY A. & CHARLIER C. 1988: *Sint-Niklaas aan het woord*, Brugge.

DEMEY A. 2000: De stad groeit, in: STADSBESTUUR SINT-NIKLAAS, *Stad in de tijd. Acht historische studies over Sint-Niklaas, Belsele, Nieuwkerken en Sinaai*, Sint-Niklaas, pp. 7-24.

ENNEKENS K. 2016: *De Walvis – Beschermingsdossier*, Onuitgegeven onderzoeksnota in opdracht van de Stad Sint-Niklaas.

LAEVAERT L. 1966: *Stad Sint-Niklaas: bijdrage tot de geschiedenis van de wijken, straten, pleinen, huizen en markt*, Antwerpen.

LOIR C. 2009: *Bruxelles Néoclassique. Mutation d'un espace urbain*.

SMET W. 1982: *Kijk op groot Sint-Niklaas. Straten en wegen. De Grote Markt, Centrum van Sint-Niklaas en het Waasland. Huidige straatnamenlijst. Monumenten in nieuw Sint-Niklaas*, Nieuwkerken.

STOOP A. 2000: *Sint-Niklaas in oude prentkaarten*, Zaltbommel.

VAN DER GUCHT A. & PANNIER A. 1982: De oudste foto's van Sint-Niklaas 1870-1910, *Annalen van de Oudheidkundige Kring van het Land van Waas*, Buitengewone uitgaven, 17.

VANDENBREEDEN J., EVRARD J., BASTIN C. & DIERKENS_AUBRY F. 1994: De 19de eeuw in België: architectuur en interieurs.

4.3. Internetbronnen

AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED 2017: *Ankerstraat* [online], <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/103568> (geraadpleegd op 19 december 2017).

AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED 2017: *Neoclassicisme* [online], <https://thesaurus.onroerenderfgoed.be/concept schemes/STIJLEN EN CULTUREN/c/12> (geraadpleegd op 15 januari 2018).

AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED 2017: *Parochiekerk Onze-Lieve-Vrouw Bijstand der Christenen* [online], <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/15113> (geraadpleegd op 19 december 2017).

AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED 2017: *Sint-Niklaas* [online], <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/121036> (geraadpleegd op 19 december 2017).

AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED 2017: *Stadhuis Sint-Niklaas* [online], <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/14981> (geraadpleegd op 19 december 2017).

AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED 2018: *Apotheek A l'Eléphant* [online], <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/55580> (geraadpleegd op 11 januari 2018).

AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED 2018: *Apotheek met klokgevel* [online], <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/29790> (geraadpleegd op 11 januari 2018).

AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED 2018: *Burgerhuis In De Ploegh* [online], <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/42310> (geraadpleegd op 11 januari 2018).

AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED 2018: *Drogisterij De Krokodil* [online], <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/23462> (geraadpleegd op 11 januari 2018).

AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED 2018: *Hoekcomplex ontworpen door Prosper Buyck* [online], <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/21237> (geraadpleegd op 11 januari 2018).

AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED 2018: *Modernistisch hoekhuis* [online] <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/32903> (geraadpleegd op 11 januari 2018).

AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED 2018: *Stadswoning Den Vergulde Mortier* [online], <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/12016> (geraadpleegd op 11 januari 2018).

AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED 2018: *Winkelhuis* [online], <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/14927> (geraadpleegd 5 januari 2018).

CARTESIUS, *Kaart van de onroerende goederen in Sint-Niklaas "nevens den acker" (1643)* [online], www.cartesius.be (geraadpleegd op 12 februari 2018). (Archiefbron: RAG, Kaarten en plannen nr. 1765, 1 blad.)

CARTESIUS, *Primitief Kadaster, Oost-Vlaanderen, Sint-Niklaas (1830-1833)* [online], www.cartesius.be (geraadpleegd op 12 februari 2018).

DE MUNCK M. & ENNEKENS K. 2017: *Goed bewaarde winkelinterieurs – Sint-Niklaas (videoreportage)* [online], <https://vimeo.com/183258333> (geraadpleegd op 7 december 2017).

Geoportaal Onroerend Erfgoed, GRB, *Ankerstraat 27, Sint-Niklaas* [online], <https://geo.onroerenderfgoed.be> (geraadpleegd op 4 januari 2018).

5. BIJLAGEN BIJ HET INHOUDELIJK DOSSIER

5.1. Omgevingsplan bij de bescherming

Afzonderlijk document.

5.2. Fotobijlage

De fotobijlage bij het ministerieel besluit bevat alle relevante foto's voor dit dossier. Er is geen afzonderlijke fotobijlage bij het dossier gevoegd.

5.3. Cultuurgoederen

De voor bescherming voorgedragen cultuurgoederen zijn in een afzonderlijke bijlage bij het ministerieel besluit opgenomen (bijlage 3). Deze bijlage bevat zowel een oplistings van de cultuurgoederen, een beschrijving als een uitgebreide motivatie.

5.4. Documentatie

Afzonderlijk document.

5.5. Criterianota

Afzonderlijk document.